

E R MOET IETS GEBEUREN, EN WEL SNEL

DE VERHALEN EN ROMANS VAN MARIA STAHLIE

“Hé, jij daar!” De eerste zin van het uitermate geestige en indringende verhaal ‘Galeislaven’ uit de gelijknamige bundel uit 2004 van Maria Stahlie (pseudoniem van Madelien Tolhuisen, Arnhem, 1955). Het gaat aldus verder: “Nog voordat ik mijn ogen opende wist ik wie mij zo ruw uit mijn middagdutje haalde. Ook begreep ik meteen dat ze niet alleen was gekomen.” Die vertellende ik is de schrijfster Maria Stahlie, die hier figureert in een van haar verhalen. Ze ligt net even lekker te pitten en dan komen haar personages haar wakker schudden. Aan het werk jij! Je kunt deze kreet overigens ook opvatten als een oproep van Stahlie aan de lezer, niet alleen van dit verhaal, maar van haar hele werk. Hé, jij daar, lezer van dit boek, opletten, wakker worden, ik wil je wat vertellen.

Niet voor niks dus vormt deze oproep de eerste zin uit de vuistdikke verzamelbundel van Stahlies verhalen. Het personage Maud Labeur (let op de naambetekenis: labeur = zware arbeid), richt zich tot haar schrijfster. Hé, Stahlie, aan de slag. “Midden op de dag gaan liggen pitten... en wij dan?” Die Maud heeft recht van spreken, weet de Stahlie-watcher, ze komt in veel romans en verhalen voor. Bijvoorbeeld als jonge, hypochondrische vrouw in *De sterfzonde* (1991), als kleine dondersteen in het verhaal ‘Verstand van denken’ en als obsessief verliefde vrouw in *Het beest met de twee ruggen* (1994). In ‘Galeislaven’ is ze in het gezelschap van andere Stahlie-personages, ze staan aan haar bed: Maud als tienjarig meisje, Miriam, haar tweelingzus Nadine, Lucien, plus de volwassen Maud dus, die zojuist de schrijfster wakker schreeuwde. Ze willen weer aan de slag, opnieuw personage zijn, waar blijven de verhalen, we willen weer meedoen. En dan volgt een nieuwe fijnzinnige geestigheid: “En ik wil Debbie heten,”

KEES 'T HART

werd in 1944 geboren in De Haag. Is actief als dichter, essayist, literair criticus en romanschrijver. Voor de bundel *Kinderen die leren lezen* ontving hij de Ida Gerhardt Poëzieprijs. Zijn recentste dichtbundel is *Ik weet nu alles weer* (2008). Zijn roman *De revue* (1999) werd genomineerd voor de Libris Literatuur Prijs en bekroond met de Multatuliprijs; de roman *Ter navolging* (2004) haalde de shortlist van de AKO Literatuurprijs, *Hotel Vertigo* (2012) stond op de long-

list van die prijs. Zijn recentste roman, *Teatro Olimpico* (2014), stond op de longlist van de ECI Literatuurprijs, de Gouden Boekenuil en de Libris Literatuur Prijs, en haalde ook de shortlist van die laatste prijs. In 2017 verschijnt zijn nieuwe roman *Wederzijds*.

www.keesthart.com

zei de kleine Maud. Ze keek me openlijk vijandig aan. ‘Zij heet al Maud Labeur...’ Ze knikte naar haar veertigjarige naamgenoot.”

EEN DROOM OVER DE WERKELIJKHEID

Personages op zoek naar een verhaal en dat terwijl de schrijfster net zo lekker ligt te slapen. Het aardige van deze scène is dat de “ik”, de schrijfster Maria Stahlie, als je nog eens nauwkeurig terug leest, helemaal niet lag te slapen, ze zag de personages al voordat ze haar ogen opende. Haar romanfiguren waren al bij haar, ze droomde van hen. Ze verschenen aan haar als in een droom. Stahlie formuleert in deze dubbelzinnige scène een uitgangspunt van haar literaire programma: de werkelijkheid is een droom waarbinnen zich vele werelden aan je kunnen voordoen en die je als schrijver naar eigen goeddunken kunt invullen. Je hebt alleen een stel personages nodig. En aldus creëerde ze in haar uitdijende oeuvre keer op keer personages die op weg willen gaan in de wereld en haar willen doorgronden. In de hoop zichzelf en anderen te kunnen veranderen en wie weet zelfs te redden. Het werk van deze uiterst ingenieuze schrijfster bestaat uit de formulering van deze “dromen”. Want wat is literatuur anders dan een droom over de werkelijkheid? Ze haalt haar personages in haar romans een wereld binnen die op het eerste gezicht wel wat op de onze lijkt, ze geeft die wereld altijd een realistische setting en vervolgens zet ze die setting op scherp. Ze zet haar onder stroom kun je beter zeggen. En dan start het allemaal.

Verderop in dit basisverhaal stelt de “ik” (Stahlie dus) dat ze haar personages stap voor stap uit hun realistische wereld wil wegvoeren, niet naar de werkelijkheid maar

“naar regionen waar mythische krachten een natuurlijke maat vormen, naar regionen waar excessief gedrag een noodzaak is”. En dan staat er dit: “(...) Begrijpen jullie dan niet dat ik dat doe zodat wij met zijn allen... jullie, de lezer en ik... in dezelfde droom terecht kunnen komen! Wat is er intiemer, ingrijpender, vérstrekken, dan het delen van een droom?” Ziehier haar schrijfprogramma, een programma dat zij ons al sinds 1987 in vijftien romans en verhalenbundels presenteert.

De personages leggen hun schrijfster overigens allerlei eisen voor: ze willen geen mooie en nobele doelen nastreven, ze willen anarchie, ze willen best het slachtoffer zijn van incest, of een SS-officier, desnoods willen ze een of andere autobiografische rol, als het maar niet erom gaat de wereld beter te maken. Ook hier formuleert Stahlie een aspect van haar literatuuropvatting. Ze wil zich niet engageren met wat toevallig in de mode is, geen politiek engagement dus. Ontregelingen wil ze, belevenissen, betoveringen, transformaties, het ruime sop van de literatuur. Pas dan is ze in staat het menselijke verlangen beter te doorgronden. En daar gaat het in haar werk om. In de roman *Egidius* (2014) staat het als volgt: “(...) schilders uit de Gouden Eeuw waren er tot in hun vezels van doordrongen dat er geen betere mogelijkheid was om dicht bij het vuur verstoppt in de menselijke geest te komen dan via een compositie voortgebracht door het vuur zelf.” Dichter bij het vuur komen via een verhaal, een compositie, via literatuur dus. In het verhaal ‘Stoomcursus’ staat het zo: “Alsof literaire problemen niet van vlees en bloed waren, alsof een compositie niet van vlees en bloed kon zijn! O, het maken van een compositie, van een rijke en volle en speelse en onontrafelbare plot!” In een interview stelt ze dat “iedere passie haar oorsprong vindt in de verbeelding. Verliefdheid, woede... het is niet meer en het is niet minder dan wat een mens zich in zijn hoofd haalt.” En wat een mens zich in zijn hoofd haalt, kan halen, daaruit bestaat Stahlies romankunst.

VERLANGEN NAAR TRANSFORMATIE

Opvallend zijn steeds de eerste zinnen van haar romans en verhalen, ze zet haar “gedroomde” werelden direct op scherp via uitdagende intro’s. Daarmee haalt ze als een visser de lezer binnen in haar (vertel)net:

Meedogenloze heelmeesters maken meedogenloze wonden – *Het beest met de twee ruggen* (1994)

Beneden in de stenen hal begon voor de tweede keer binnen een halfuur de telefoon te rinkelen – *Sint-Juttemis* (2005)

Maria Stahlie, Foto Vincent Mentzel.

Het kwam door de vlam dat het aftellen van de dagen niet alleen plechtig maar ook spannend was geweest – *Egidius* (2014)

Françoise, ik smeeek je: kom terug! – *Boogschutters* (2008)

Aan alles komt een eind, zo ook aan het wonen in een geboorteplaats – het verhaal ‘Verstand van denken’ uit de bundel *Verleden hemel toekomst* (1988)

God zegene de greep: het verhaal moet toch érgens beginnen. Zojuist is Johan naar de keuken gegaan om een glas sinas voor ons in te schenken – het verhaal ‘Van alle verhalen op aarde’ uit de bundel *In de geest van de Monadini's* (1989)

Dit is uiteraard een klassieke schrijverstruc: de lezer in een klap het verhaal binnenhalen, maar Stahlie geeft er een eigen draai aan, ze haalt ons, lezers, uit onze dagelijkse modus (“hé, jij daar”) en belooft ons een nieuwe wereld, eentje die op springen staat.

Het was op de derde ochtend nadat ik op straat door een onbekende vrouw voor een aanstormende bus was weggeplukt, dat ik mezelf in de spiegel bekeek en officieel constateerde dat ik uit mijn doen was – het verhaal ‘Uit de best denkbare wereld’ uit de bundel *Zondagskinderen* (1999)

Let vooral ook hier op de geestig dwingende toon die haar hele schrijfkunst kenmerkt. Op deze manier krijgt ze ons waar ze ons hebben wil: in een wereld waar de personages zich laten sturen door verwilderde ambities, door vurige verlangens, door halfmagische dromen, door betrokkenheid, door reddingspogingen van zichzelf en anderen, door grenzeloze verbazing en nieuwsgierigheid en vooral door voortdurende pogingen zichzelf te veranderen. Al haar zinnen, constructies en “volle en speelse en onontrafelbare plots” zijn daarop gericht. Er moet iets gebeuren, en wel snel. Verlangen naar transformatie tekent het engagement van Stahlie. Peter Sloterdijk schreef onder de titel *Je moet je leven veranderen* (2011) een bijzonder indringend boek dat als achtergrondmodel kan dienen voor Stahlies originele oeuvere. Alle hoofdpersonages in haar werk willen hun leven veranderen, liefst via oeverloze en onophoudelijke rationalisaties daarover. Wat ging er mis en wat kan beter? Wat moet ik doen? Af en toe ook door krachtadig optreden, tot aan moordlust toe. Alles moet altijd anders in de levens in dit oeuvre. Stilzitten is geen optie, vooruit, vooruit, doe iets. Hé, jij daar. In *Honderd deuren* laat ze het een van haar helden weer een keer formuleren:

Ieder mens moet voor zichzelf uitvinden of hij op zoek mag gaan naar die ene deur. Heel soms loopt iemand er per ongeluk tegenaan. Eenmaal oog in oog met de honderdste deur rest er nog één grote vraag: mag je er doorgaan of moet je hem voor altijd dicht laten.

Haar personages komen stevast uit de hogere middenklasse, geldproblemen kennen ze niet, ze zijn niet gestoord, lijden niet aan ziektes of zelfmedelijden, ze zijn wit, hetero, ze zijn kunstkenner, wetenschapper, puber, huisjesmelker, scholier, halve arts, gymnasiast, of alleen echtgenote. Ze zijn zo “normaal” als wat en leven een min of meer huiselijk leven. Vervolgens brengt ze haar figuren, het zijn een soort proefpersonen, in grote problemen en begint ze aan hun normaliteit te knagen, net zo lang tot alles instort. In innerlijke monologen, brieven, dagboeken, of vurige reportages brengen ze daar verslag van uit. Stahlies werk moet het hebben van uitweidingen en scheefpraat. Ze laat haar personages erop los rationaliseren, laat ze zichzelf tegenspreken, in de nesten werken, ongeloofwaardig zijn, onzin verkopen en zich in ieder geval nooit neerleggen bij het onveranderlijke en het onvermijdelijke. Ze heeft een broertje dood aan zoektochten naar verdwenen schatten, aan lijdensgeschiedenissen van elkaar kwellende kleinburgers, aan existentiële problemen van sombere kunstenaars, of aan larmoyante verhalen over mislukte huwelijken, racisme en discriminatie. Dat is iets voor modeschrijvers van lifestyleboeken die bij *De wereld draait door* willen komen. Er schuilt altijd een merkwaardig optimistische toon in haar oeuvre, zelfs als het drama dichterbij komt of onvermijdelijk is. Je waant je als lezer in een achtbaan van emoties.

Treffend is de regelmatig terugkerende anekdote over twee personages die elkaar dwingend voor de keuze stellen. Wat doe je liever als je zelfmoord pleegt? Ophangen of van de brug springen? “Je moet kiezen...je moet...je moet...” Wat doe je liever: alcoholist worden, of junk? “Je moet kiezen, je moet... je moet.” In *Sint-Juttemis*, een absoluut hoogtepunt in haar oeuvre, staat het aldus: “Je moest al je zekerheden achter je laten, alle controle uit handen geven en je blind het onherbergzame, het vijandige gebied instorten.”

OP EN TOP SCHRIJFVERLANGEN

Dit alles is bij haar geschreven in een opgewekte, haastig voortdenderende, elektriserende, vaak geestige en laconieke stijl, die je in het Nederlandstalige taalgebied verder niet tegenkomt. Een toon van we gaan ervoor en laten ons niet kisten. Compleet met zijsprongen, details en rare invallen. Soms meanderen haar zinnen voort en voort langs de diepe dalen en hoge pieken van de rationalisatie, dan weer schrijft ze reportageachtige verslagen van kleurrijke belevenissen die alleen uit de verbeelding van de schrijfster zijn voortgekomen. Zoals in *De lijfarts* (2004):

Ik liet mijn blik terugglijden naar het gras, naar de mensen, en ik bedacht dat het park veel te bieden had in weer en wind, besneeuwd, beijzeld, en natgeregend, onder laaghangende inktzwarte wolken en bestookt door de grote schaduwen van hoge, witte wolken, maar dat geen van die taferelen partij was voor de aanblik die het park bood op een zonovergoten, zomerse zaterdag zoals deze: overal zaten en lagen mannen en vrouwen, in groepjes of alleen, op bankjes of in het gras, te lezen of zomaar wat om zich heen te kijken, te zonnen of te eten, in dunne kleurige kleren of gedeeltelijk ontbloot en iedereen had vrij van zijn of haar werk, vrij van school, en niemand hoefde haast te maken, ook de onvermijdelijke eenling niet die zijn bungalowtent uitprobeerde omdat hij niet voor verrassingen wilde komen te staan als hij de week daarop met zijn gezin op vakantie zou gaan. Tussen al deze zittende en liggende mensen door renden, balden, klommen, klierden, schreeuwden en kropen de kinderen, de twee- tot twaalfjarigen die nooit lang achter elkaar stil konden zitten. Het verschil tussen dit uitzicht en het uitzicht dat ik twee maanden geleden nog had vanuit mijn toenmalige onderkomen in de binnenlanden van Amerika, is bijna te gek voor woorden. Toen had ik geen balkon maar twee smalle hoge raampjes en als ik op een stoel ging staan dan kon ik naar buiten kijken, naar het kale veld waar Pig in zijn gebutste caravan woonde, te midden van afgedankte koelkasten, het karkas van een klein paard, vier uitgebrande auto's en een groeiend aantal niet thuis te brengen verroeste onderdelen.

Stahlie ten voeten uit: op en top schrijfverlangen, op en top betovering. In een roes van schrijfkunst alles willen zien, alles willen beschrijven. Ze hanteert een stijl en een toon die niet terugschrikt voor zowel ironie als pathetiek en die vaak goud spint uit de combinatie daarvan: "(...) ik was op zoek naar waar begrip... moest alles onder ogen zien.... mijn God, Christophe, mijn God! Ik liet de doos met incontinentieverband vallen en opende de laadklep" (*Sint-Juttemis*). Ziehier Stahlies wereld in een notendop.

Vaak gebruikt ze familieverhoudingen als startsetting omdat zijzelf en haar lezers die nu eenmaal goed kennen. Een vrouw wordt verliefd op de zoon van haar man uit diens eerdere huwelijk, een vrouw hoort dat ze oorspronkelijk een tweelingbroer had die bij de geboorte overleed, een vrouw probeert haar tweelingzus in alles voor te zijn, een vrouw hoort dat haar vroegere jeugd vriendje, nu een beroemde filmster, in een gesticht is opgenomen, een opgroeiende jongen probeert zijn hoge idealen over liefde en leven in stand te houden. Ze neemt vervolgens alle tijd om deze settings haarfijn uit de doeken te doen, ze is nieuwsgierig naar de drijfveren en achtergronden van haar personages en schrijft daar uiterst gedreven en gedetailleerd over. Stahlie beoefent de kunst van het uitbreidend schrijven: in haar werk roept het ene detail het andere op, het ene verhaal het andere. Ze gaat ervan uit dat haar lezers net zo nieuwsgierig zijn als zijzelf. Hoe is alles zo gekomen met haar held(in)? Ze is altijd solidair met haar personages, al laat ze die vaak in zeven sloten tegelijk lopen. Ze zet ze neer in kleine, maar fijne scènes waar je regelmatig een beetje bij zit te grinniken. Alles is welkom in haar literatuur, ook de kinderspeltjes die haar helden vroeger speelden. Neem bijvoorbeeld in *Egidius* de twee zusjes, we zijn nog maar in het begin van de roman, die zich vervelen. Zegt de een tegen de ander: "Zullen we gaan elastieken? Het regent maar een heel klein beetje..." Dit is beeldend schrijven, je ziet die kamer en die meisjes voor je en hun verlangen naar verandering. En je wilt meer weten.

Uitvoerig beschrijft ze hedendaagse zeden en gewoonten in voor ons exotische gebieden als South-Dakota (*De lijfarts*), Griekenland (*Honderd deuren*), of Parijs tijdens een hittegolf (*Sint-Juttemis*). Je begint met haar helden mee te denken en tegen hen aan te praten, tenminste, dat overkomt mij altijd als ik haar werk lees. Zou je dat nu wel doen, nee, je hebt gelijk, dat kun je niet maken, ja, dit is echt de enige oplossing, je moet nu ingrijpen, moed houden, niet aarzelen, alles komt goed. En voordat je het weet, vind je de fraaie, dwaze of ingenieuze hersenspinsels van haar heldinnen (het zijn vrijwel altijd vrouwen) volstrekt normaal en word je geheel in de over elkaar heen buitelandse verhalen opgenomen. Het ene verhaal roept bij haar nu eenmaal het andere op, ze moet ze allemaal vertellen, ze moet en ze zal, anders klopt het niet. Juist deze magische opvatting over schrijven, die neerkomt op een sterk verlangen de wereld via verhalen in kaart te brengen en te doorgronden, geeft haar romans en verhalen een sfeer mee van grote noodzaak. Ze móeten geschreven. Schrijven is voor Stahlie een obsessie, geen spel of tijdverdrijf.

HET SLEUTELWOORD IS REDDING

Stahlie deinst niet terug voor banale uitgangspunten, in interviews geeft ze dat ruiterlijk toe. Ze bespreekt bijvoorbeeld in een interview in *De Standaard* het tamelijk banale uitgangspunt van haar roman *Het beest met de twee ruggen* (1994): een oudere vrouw wordt verliefd op een jongen van achttien. “De bedoeling was het onderwerp me toe te eigenen, het mijn eigen vragen en beelden op te dringen, zodat het mijn fantasie wel zou prikkelen.” In hetzelfde interview, overigens ook in andere, stelt ze dat het bij haar vooral om de toon van het verhaal gaat. En die toon creëert ze onder andere door sommige personages steeds terug te laten keren. Hierboven noemde ik er al een paar. Maar ook duiken vaak dezelfde thema’s en situaties op. Tweelingen bevolken veel van haar verhalen, voyeurisme speelt een rol, ongehoorzame kinderen, er liggen vaak tennisballen in dakgoten, dwarse pubers spelen een rol, ouders blijven vaak op afstand of blinken uit in niet-snappen, bedrog en misverstand heersen, merkwaardige rituelen spelen regelmatig een rol, magie is nooit ver weg. Met deze ingrediënten schrijft Stahlie zich keer op keer een wereld in. Soms komen zelfs langere scènes uit de ene roman bijna letterlijk terug in een andere. Het einde van *Het beest met de twee ruggen* is in grote lijnen gelijk aan dat van *Egidius*. Zwaktebod? Je kunt daarover flink van mening verschillen. Stahlie werkt meestal niet met afgeronde eindjes, ze verdomt het toch echt alle touwtjes aan elkaar te knopen, dat hoort tot de goedkope kiosboekjesliteratuur. Haar verhalen en romans houden gewoon op of ze geeft er een magische draai aan. Bijvoorbeeld in *Sint-Juttemis*. Daar laat ze Christophe, de filmster die eindelijk uit zijn coma ontwaakt, in een schitterende en zeer bevredigende scène zomaar wegvliegen:

We keken naar buiten en zagen Christophe wegvliegen – het was eerder een soort zwemvliegen – met armbewegingen die veel leken op de vlinderslag en met af en toe een schoolslagbeweging van zijn benen. We zagen hoe hij schuin omhoogvloog, voorbij het appartement van de jongens van de overkant en hoe hij na een meter of vijftig (zijn hart was al op vogeltemperatuur, 42 graden Celsius) een soepele bocht naar het westen maakte. We zagen hem vliegen – Liza, Sophia en ik – we zagen zijn zwembewegingen en we zagen nog veel meer... alles tegelijk, verweven, en toch zo helder als glas.

Grote schrijfkunst is dit. Let ook in dit fragment op de sterk realistische details (bijvoorbeeld die 42 graden Celsius bij vogels en de precieze weergave van de zwembeweging) die samensmelten met de magische kernen van haar schrijverschap. Je moet als schrijver nu eenmaal alles willen tonen, “alles tegelijk, verweven, en toch zo helder als glas”. Als een tovenaars.

Het sleutelwoord tot haar oeuvre, ten slotte, is redding. Deze bescheiden schrijfster, ze treedt weinig in de openbaarheid en doet niet mee aan het “literaire leven”, creëerde tot nu toe een uiterst ambitieus programma. Ze stuurt haar personages keer op keer de wereld in om anderen of zichzelf te redden. Ze offeren zich op, ze ontfermen zich over anderen. Ze schuwen daartoe geen enkel middel. Leugen, bedrog en moord. Meestal zijn ze niet eens in staat om in te zien dat ze zelf gered moeten worden. De lamme probeert in haar literatuur de blinde te redden, dat is de kern ervan. In laatste instantie wil Stahlie via haar personages uiteraard de wereld redden ook al zal ze dit waarschijnlijk altijd blijven ontkennen. Niets meer en niets minder, zoals dat hoort in de traditie van de romantiek, waartoe Stahlies oeuvre behoort.

“Hé, jij daar.”

Wakker worden! Lees dit werk. Verwonder je.

De in dit artikel vermelde boeken van Maria Stahlie zijn verschenen bij uitgeverij Prometheus. In het voorjaar van 2017 komt haar nieuwe roman uit bij Querido, *De middelste dag van het jaar*.